

Makale Türü: Araştırma Makalesi

DİJİTALLEŞMENİN KARANLIK YÖNÜ: BİREYSEL, TOPLUMSAL VE ÖRGÜTSEL ETKİLERİ

¹Hasan Hüseyin UZUNBACAK
²Şerife KARAGÖZ

Öz

Dijitalleşme, bireylerin, örgütlerin ve toplumların yaşam biçimlerini kökten dönüştüren hızlı ve yaygın bir dönüşüm sürecidir. Bu çalışma, dijitalleşmenin yalnızca sunduğu fırsatlar değil, aynı zamanda bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeylerde ortaya çıkan olumsuz etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bireysel düzeyde dijital yorgunluk, teknoloji bağımlılığı, dijital dışlanma, siber zorbalık ve teknostres gibi psikolojik ve davranışsal sorunlar ön plana çıkmaktadır. Örgütsel düzeyde algoritmik yönetim, çalışan özerkliğinin azalması, siber güvenlik riskleri, dijital yetenek uçurumu ve iş yükü artışı gibi zorluklar gözlemlenmektedir. Toplumsal düzeyde ise dijital uçurum, yanlış bilgi ve manipülasyon, gözetim kapitalizmi ve çevresel maliyetler dijitalleşmenin karanlık yönlerini oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, dijitalleşmenin olumsuz etkilerinin bireylerin psikolojik sağlığını, örgütlerin işleyişini ve toplumların sosyal yapısını etkilediğini göstermektedir. Bu olumsuz etkiler, dijital iyi oluş uygulamaları, etik ve sorumlu dijitalleşme çerçeveleri, dijital liderlik ve eğitim programları aracılığıyla hafifletilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, dijital yorgunluk, algoritmik yönetim, dijital uçurum, dijital iyi oluş

The Dark Side of Digitalization: Individual, Organizational, And Societal Effects

Abstract

Digitalization is a rapid and widespread transformation process that profoundly changes the lifestyles of individuals, organizations, and societies. This study aims to examine not only the opportunities offered by digitalization but also its negative effects at individual, organizational, and societal levels. At the individual level, psychological and behavioral problems such as digital fatigue, technology addiction, digital exclusion, cyberbullying, and technostress come to the forefront. At the organizational level, challenges such as algorithmic management, decreased employee autonomy, cybersecurity risks, digital skill gaps, and increased workload are observed. At the societal level, the dark sides of digitalization include the digital divide, misinformation and manipulation, surveillance capitalism, and environmental costs. The findings indicate that the adverse effects of digitalization influence individuals' psychological well-being, the functioning of organizations, and the social structure of societies. These negative impacts can be mitigated through digital well-being practices, ethical and responsible digitalization frameworks, digital leadership, and educational programs.

Keywords: Digitalization, digital fatigue, algorithmic management, digital divide, digital well-being.

¹Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hasanuzunbacak@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3297-1659

²Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, srfkrzg1992@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2542-1026

GİRİŞ

Dijitalleşme yalnızca yeni teknolojilerin benimsenmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda bireylerin yaşam tarzlarını, örgütlerin işleyiş biçimlerini ve toplumun genel yapısını dönüştüren kapsamlı bir süreçtir. Teknolojik altyapı bağlamında dijitalleşme, bulut bilişim, büyük veri, yapay zekâ ve nesnelerin interneti gibi yeniliklerle bilgiye erişim hızını artırmakta ve verilerin işleme kapasitesini genişletmektedir (Verhoef vd., 2021: 891). Bu süreç, bireylerin iletişim biçimlerini, bilgiye ulaşma yollarını ve günlük yaşamlarını kökten dönüştürmekte; eğitimden sağlığa, alışverişten sosyal ilişkilere kadar pek çok alanda yeni fırsatlar sunmaktadır.

Bununla birlikte, dijital dönüşüm etik kaygılar ve kullanıcı endişelerini de beraberinde getirmektedir. Dijital platformlar, kullanıcı etkileşimlerinden sürekli veri toplamakta ve çoğu zaman bireylerin bilgisi veya onayı olmadan bu verileri işlemektedir. Kullanıcıların dijital ortamda farkında olmadan bıraktıkları izler, ticari, politik veya toplumsal amaçlarla algoritmalar ve ileri analiz yöntemleri aracılığıyla değerlendirilmektedir. Bu durum, dijitalleşmenin yararlarını gölgeleyen etik sorunları ortaya çıkarmakta ve “dijitalleşmenin karanlık yönü” olarak nitelendirilmektedir (Çerasi ve Huseynov, 2024: 809).

Yazında dijitalleşmenin etkileri genellikle olumlu yönleriyle ele alınmakta, ancak bireyler, örgütler ve toplumsal yapılar üzerindeki olumsuz ve beklenmedik etkileri daha az incelenmektedir (Trittin-Ulbrich vd., 2021: 8). Bu bağlamda dijitalleşme, yalnızca teknolojik bir ilerleme değil; bireysel davranışlardan toplumsal normlara ve örgütsel yapılara kadar geniş kapsamlı değişimlere yol açan çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Brennen ve Kreiss, 2016: 559; Parviainen vd., 2017: 65).

Bu çalışma, dijitalleşmenin bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeydeki olumsuz etkilerini kapsamlı biçimde ortaya koymak amacıyla nitel bir derleme (literatür incelemesi) tasarımıyla yürütülmüştür. Literatür taraması, özellikle son beş yılda dijitalleşmenin karanlık yönlerine ilişkin artan yazın dikkate alınarak güncel çalışmalara öncelik verilmiştir. Taramada Scopus, Web of Science, Google Scholar, ScienceDirect, SpringerLink ve Wiley Online Library gibi uluslararası veri tabanlarından yararlanılmıştır. Türkçe literatüre ulaşmak amacıyla TRDizin ve DergiPark gibi veri tabanlarındaki platformlar taramaya dahil edilmiştir. Arama sürecinde “dijitalleşme, digitalization, dark side of digitalization, technostress, digital fatigue, algorithmic management, surveillance capitalism, digital divide, misinformation, cyberbullying, digital well-being” gibi anahtar kelimeler ve bunların Türkçe karşılıkları birlikte kullanılmıştır. Çalışmaya hakemli dergilerde yayımlanan ampirik araştırmalar, kuramsal makaleler, sistematik derlemeler, uluslararası kuruluş raporları ve alanın önde gelen yazarlarına ait kitap bölümleri dahil edilmiştir. Konu dışı, tekrarlayan, metodolojik açıdan yetersiz veya dijitalleşmenin yalnızca teknik/teknolojik yönlerine odaklanan çalışmalar dışlanmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan kaynaklar; dijitalleşmenin karanlık yönleri bireysel, örgütsel ve toplumsal olmak üzere üç başlık altında tematik olarak sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, dijitalleşmenin bireysel, toplumsal ve örgütsel düzeylerde ortaya çıkan olumsuz etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektir. Dijitalleşmenin yalnızca sunduğu fırsatlar ve olumlu etkiler değil, aynı zamanda getirdiği riskler, tehditler ve olumsuz sonuçlar da dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede araştırma, dijitalleşmenin bireylerde yarattığı psikolojik ve davranışsal sorunları, toplumda yol açtığı sosyal dönüşümleri ve örgütlerdeki yapısal zorlukları ortaya koymayı hedeflemektedir. Mevcut yazında daha çok dijitalleşmenin avantajları ve yenilikçi yönleri üzerine yoğunlaşmışken, olumsuz etkilerin yeterince ele alınmaması bu çalışmayı gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularının dijitalleşme süreçlerinin daha dengeli ve bilinçli yönetilmesine, bireylerin refahının korunmasına, toplumsal yapının olumsuz etkilerden arındırılmasına ve örgütlerin sürdürülebilir dijital stratejiler geliştirmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. BİREYSEL DÜZEYDE KARANLIK YÖNLER

1.1. Dijital Yorgunluk ve Tükenmişlik

Bilgi fazlalığı ve dijital ortamlardan kaynaklanan aşırı uyarılmanın, dijital tükenmişliğe yol açtığı yazında sıkça vurgulanmaktadır. Dijital tükenmişlik, ekran karşısında uzun süre vakit geçirmenin sonucunda ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel yorgunluk olarak tanımlanmaktadır (Savić, 2023). Bu durum, dijital cihazlarla yoğun etkileşim sonucu meydana gelmekte ve stres, bitkinlik, çevresel duyarsızlaşma ve dikkat kaybı gibi fiziksel ve bilişsel sorunları beraberinde getirmektedir (Erten ve Özdemir, 2020: 669). Dijital yorgunluk, özellikle çalışanların verimliliği ve genel iyi oluş hali üzerinde belirgin etkiler oluşturan, uzun süreli dijital araç kullanımıyla ilişkili bir durumdur (Supriyadi vd., 2025). Bu durumun yaygın belirtileri arasında motivasyon kaybı, konsantrasyon sorunları ve stres yer almakta olup, zaman zaman uyku düzeni ve genel sağlık üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Savić, 2023).

1.2. Teknoloji Bağımlılığı ve Dijital Bağımlılık Bozuklukları

Bağımlılıklar, yol açtıkları çok sayıda olumsuz etkiden dolayı akademik yazında sıkça ele alınan konular arasında yer almaktadır. Bağımlılık, bir maddenin veya davranışın psikolojik ve fiziksel zararlarına rağmen kullanılamaması veya bırakılmasının mümkün olmaması olarak tanımlanmaktadır (Luigjes vd., 2019: 9). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, sosyal ve günlük yaşamda pek çok etkinliği kolaylaştırmakta ve bireylerin yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Günümüzde teknoloji neredeyse her alanda kullanılmakta ve günlük aktivitelerin büyük bir kısmı teknolojik araçlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Örneğin, müzik dinlemek, alışveriş yapmak, oyun oynamak, seyahat bileti almak, tatil rezervasyonu yapmak veya para transferi gerçekleştirmek bu faaliyetler arasında sayılabilir. Temel günlük aktivitelerin yürütülmesinde doğrudan bir sorun yaşanmasa da, bilgi ve iletişim teknolojilerinin aşırı ve uygunsuz biçimde kullanımı, yani teknoloji bağımlılığı (Amudhan vd., 2021: 1) çeşitli bireysel ve sosyal sorunları beraberinde getirmektedir. Teknoloji bağımlılığı fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Sert vd., 2019: 41).

1.3. Dijital Dışlanma ve Eşitsizlik

Dışlanma, bir kişinin grup içinde yer almasının engellenmesi olarak açıklanabilir. Bu durum, çevrimiçi oyunlar, grup sohbetleri veya mesajlaşma platformları gibi dijital ortamlar aracılığıyla da yaşanabilmektedir. Gençler arasında arkadaşlarından kaynaklanan dışlanma, şiddetli bir reddedilme duygusu ve duygusal zarar oluşturabilmektedir (Özçınar vd., 2025: 8). Ayrıca, Öz ve Mete (2021: 1201) siber zorbalığın tetikleyici unsurlarının bireylerde ciddi psikolojik problemlere neden olduğunu, sosyal yaşamda çeşitli güçlükler yarattığını ve dolaylı yoldan toplumsal düzeni olumsuz etkilediğini göstermektedir.

1.4. Dijital Taciz ve Siber Zorbalık

Dijital teknolojiler ve sosyal medya platformlarının hızla yayılması, bireylerin iletişim ve etkileşim biçimlerini köklü şekilde değiştirmiştir. Bu gelişmeler birçok avantaj sağlamakla birlikte, dijital taciz ve siber zorbalık gibi yeni kişilerarası şiddet türlerinin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Siber zorbalık, dijital platformlar aracılığıyla başkalarını korkutma, tehdit etme veya zarar verme amacı güden davranışlar olarak tanımlanmaktadır ve özellikle ergenler ile genç yetişkinler arasında yaygınlık göstermektedir (Ahmed vd., 2025: 52).

1.5. Teknostres

Bilgi çağının gereklilikleri doğrultusunda gerçekleştirilen birçok işlem, bilgi teknolojileriyle iç içe geçmiştir. Toplumsal yaşamda, kullanıcılara daha iyi hizmet sunabilmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı yenilikler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Ancak bu yenilikler, bireylerde değişime uyum sağlama konusunda kaygı ve endişe yaratabilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bu tür yeniliklere karşı toplumda yaşanan kaygı ve korku durumları teknostres olarak adlandırılmaktadır (Akgün, 2019: 43). Teknostres, bireylerin aşırı bilgi yüklemesine maruz kaldıkları ve dijital cihazlarla sürekli etkileşim halinde oldukları durumlarda ortaya çıkmakta; bu süreçte bireylerin nörolojik, zihinsel ve dolaşım sistemleri belirli anormal tepkiler göstermektedir (Chiappetta, 2017: 359).

2. ÖRGÜTSEL DÜZEYDE KARANLIK YÖNLER

2.1. Algoritmik Yönetim

Algoritmik yönetim sistemlerinin kullanımı, dünya genelinde milyonlarca işçinin bilgisayar yazılımları aracılığıyla yönetilmesi nedeniyle örgütsel modelleri ve uygulamaları hızla değiştirmektedir (Noponen vd., 2024: 1695). Algoritmik yönetim, yönetim verimliliğini artırsa da çalışan özerkliği ve motivasyonu üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Veri ve algoritmalara aşırı güven, bireysel farklılıkları göz ardı ederek insancıl özeni eksik iş değerlendirmelerine yol açabilir. Sıkı izleme ve gerçek zamanlı geri bildirim, uzun vadede stres, kaygı ve tükenmişliğe neden olabilir. Algoritmaların şeffaf olmaması, çalışanların geri bildirim almasını zorlaştırarak

memnuniyetsizlik ve güven kaybına yol açabilir. Ayrıca, standartlaştırılmış görev dağılımı ve performans değerlendirmeleri özerklik ve yaratıcılığı sınırlayabilir. Bu nedenle işletmelerin sistemleri optimize edip insan odaklı tasarımı entegre ederek yönetim etkinliği ile çalışan refahı arasında denge sağlaması önemlidir (Xianghan ve Zhengwei, 2025: 103).

2.2. Çalışan Özerkliğinin Azalması

Dijitalleşmenin yaygınlaşması, çalışanların iş özerkliği algısını hem artıran hem de sınırlayan etkiler göstermektedir. Video konferans gibi dijital araçlar özerkliği güçlendirirken, bilgisayar ve akıllı telefonların yoğun kullanımı görevle ilgili özgürlüğü artırsa da iş hedefleri ve çalışma saatleri üzerinde kontrol kaybına yol açabilmektedir. Çalışanlar yeni teknolojileri bir kolaylık olarak deneyimlediklerinde özerklik artmakta, aksi halde performans baskısı ve dış kontrolün yükselmesi ile özerklik azalabilmektedir. Bu bulgular, iş sağlığı ve güvenliği politikalarının yalnızca teknik değil, psikolojik ve örgütsel faktörleri de dikkate alması gerektiğini göstermektedir (Glock, 2025).

2.3. Siber Güvenlik Riskleri ve Veri İhlalleri

Siber güvenlik, dijitalleşme sürecinin temel bir kolaylaştırıcısı konumundadır; ancak yetersiz ya da hatalı biçimde yönetildiğinde, dijitalleşmenin sağlayabileceği tüm kazanımları ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle işletmelerde siber güvenlik yaklaşımının proaktif bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Zira büyük ölçekli bir siber saldırı gerçekleştiğinde, ortaya çıkan zarar çoktan oluşmuş olmakta ve alınacak tepkisel önlemler, kayıpları telafi etmekte yetersiz kalmaktadır (Ghelani, 2022: 4). Veri ihlalleri, hem kurumların hem de bireylerin güvenliğini tehlikeye atan önemli bir problem alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu ihlaller çoğunlukla teknik açıklar, insan kaynaklı hatalar ya da kasıtlı siber saldırılar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Teknik açıklar arasında zayıf şifreleme yöntemleri, güncellenmeyen yazılımlar ve yetersiz ağ koruma sistemleri öne çıkan unsurlar arasında yer almaktadır (Kıymık, 2025: 176).

2.4. Dijital Yetenek Uçurumu

Hızlı ve yaygın dijitalleşme işin doğasını değiştirmiş olup, dijital beceriler modern iş gücü için vazgeçilmez hale gelmektedir. Çalışanların yeni teknolojilerle uyumlu çalışabilmeleri ve hızla gelişen teknolojik yeniliklere ayak uydurabilmeleri için dijital becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Ancak, dijital becerilere olan talep yüksek olmasına rağmen, bu becerilerin arzı sınırlıdır. İş gücü, dijital dönüşümü yönetmek için gerekli becerilere her zaman sahip değildir ve işletmeler genellikle dijital rolleri dolduracak yetenekleri bulmakta güçlük çekmektedir. Bu durum, dijital beceri açığı olarak adlandırılmaktadır (Feijao vd., 2021: 3). Dijital beceri açığı, hem dijital becerilere sahip çalışan sayısındaki yetersizlik hem de halihazırda istihdam edilenlerin sahip olduğu uygun becerilerin eksikliği bağlamında tanımlanmaktadır (Romi, 2024: 4).

2.5. İş Yüğü

Dijital teknolojilerin kurumsal hayata yaygın entegrasyonu, genellikle iş taleplerinde artışa ve çalışanlar üzerinde psikolojik baskılara yol açmaktadır (Cazan, 2020: 4). Bu teknolojiler iletişimi, etkileşimi ve verimliliği artırsa da çalışanları üzerinde stres, aşırı bilgi ve iş yükü, kaygı ve fırsatları kaçırma korkusu ortaya çıkarabilmektedir (Marsh vd., 2024: 2).

Bir avantaj olarak algılanan iletişim ve etkileşim, aslında çalışanların işten psikolojik olarak kopma becerilerini engelleyerek genel iyi oluş ve tatminlerini azaltabilir (Büchler vd., 2020: 2). Yeni dijital platformları ve iletişim araçlarının sürekli olarak kullanılma zorunluluğuna sebep olması çoklu görevlerin sayısının artmasına, bilgi aşırı yüklenmesini yoğunlaştırarak çalışanların görevleri üzerindeki kontrol duygusunu azaltır (Vendramin ve Nardelli, 2020). Dijitalleşmenin sebep olduğu artan iş yükü, sürekli bağlantıda alma isteği ve aşırı yük gibi yeni dijital iş yeri taleplerinde kendini gösterir (Marsh vd., 2024: 9).

Ayrıca, dijitalleşme, özellikle sürekli dikkat ve uyum gerektiren bilişsel talepleri artırarak, iş talepleri ve kaynaklar arasındaki dengeyi kökten değiştirir (Zeike vd., 2019). Bu dijital araçların kullanım alanlarının yoğunlaşması, teknostres gibi sorunların yaşanmasına yol açar (Scholze ve Hecker, 2023). Bu teknolojik baskı, aşırı yüklenme, kaygı ve hatta bağımlılık yaratan çalışma davranışlarıyla kendini gösterir ve nihayetinde çalışanların dijital ortamlarda işlerini deneyimleme ve algılama biçimlerini olumsuz yönde dönüştürür (Marsh vd., 2021: 11). Yaygın dijitalleşmenin bir diğer kritik sonucu da iş-yaşam sınırlarının belirsizleşmesidir. Dijital araçlara ve platformlara sürekli erişim, çalışanların her zaman ulaşılabilir olmasından kaynaklı olarak dinlenme saatlerinde de çalışmalarının beklenmesine (her zaman açık) ve bu durumun da iş ile ilgili iletişim ve sorumluluklardan kopmalarını giderek zorlaştırmasına neden olmaktadır (Abildgaard vd., 2024: 226).

2.6. Dijital Taylorculuk

Hızlanan dijital dönüşüm, kurumsal yapıları, iş akışlarını ve yönetim uygulamalarını kökten bir şekilde yeniden tanımlamıştır. Dijitalleşme, verimliliği, veriye dayalı karar almayı ve inovasyonu ilerletmesiyle olumlu karşılanırken, dijital Taylorculuk kavramının tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. Bu kavramın Frederick W. Taylor'ın bilimsel yönetim ilkelerinin çalışanların faaliyetlerinin yaygın bir şekilde ölçülmesini, izlenmesini ve kontrolünü sağlayan dijital teknolojiler aracılığıyla modern uyarlamasını temsil ettiği belirtilmektedir (Carter vd., 2011: 84). Bu bakış açısı, yönetsel kontrolün giderek daha fazla algoritmalara ve veri analitiği sistemlerine entegre edilerek işin doğasını dönüştürmekte ve yönetsel denetimi artırmaktadır.

Dijital Taylorculuk, algoritmik yönetim, gerçek zamanlı performans izleme ve veri odaklı işgücü analizleri aracılığıyla yalnızca çalışanların üretkenliğini değil, aynı zamanda onların özerkliğini ve iş deneyimini de yeniden biçimlendirerek kendini göstermektedir (Duggan vd., 2020: 122). Örgütler, her görevi ölçülebilir unsurlara ayırarak verimliliği en üst düzeye çıkarmaya çalışırlar; ancak bu süreç aynı zamanda çalışanların takdir yetkisini ve inisiyatifini de aşındırır (Moore, 2018).

Taylor'ın tanımladığı zihinsel ve bedensel emek arasındaki geleneksel ayrım dijital ortama taşınmıştır; artık algoritmalar hedefleri belirlemekte, çalışanların uyumunu izlemekte ve otomatik geri bildirimler üretmektedir (Wood, 2021: 9). Bunun sonucunda, çalışanlar daha yoğun bir dijital gözetim ve veri temelli değerlendirme sürecine maruz kalmakta; bu durum iş stresinin, tükenmişliğin ve adaletsizlik algısının artmasına yol açmaktadır (Kellogg vd., 2020: 374).

Bu paradigma, katı kontrol ve görev parçalanmasıyla karakterize edilen Taylor ilkelerini dijital alana taşıyarak iş süreçlerini kökten değiştiriyor ve çalışan özerkliği ve beceri kaybı sorunlarını daha da kötüleştiriyor (Mengay, 2020). Algoritmik yönetimin yükselişi, karmaşık bilgi işlerinin bile standartlaştırılmasını kolaylaştırarak bireysel yargıya olan ihtiyacı azaltır ve yüksek vasıflı çalışanların daha kolay değiştirilebilir olmasını sağlar. Sonuç olarak, yönetsel karar alma süreçleri otomatikleşir ve bir zamanlar klasik Taylorizmin katılıklarını dengeleyen insan arabuluculuğu ortadan kalkar (Reeves ve Sinnicks, 2023: 291-292).

Ayrıca dijital Taylorculuk, yönetsel kontrolü fiziksel olarak çalışılan işyerlerinin dışına taşıabilir. Uzak ve karma ortamlarda, üretkenlik araçları ve izleme yazılımları tuş vuruşlarını, çevrimiçi varlığı ve etkileşim ölçümlerini izleyerek dijital panoptisizm kültürünü güçlendirir (Sabahçı, 2023). Sonuç olarak, dijital Taylorizm dijitalleşmenin bir paradoksunu özetliyor: Çalışanları güçlendirmek için tasarlanan teknolojiler, kontrolü artırmak ve üretkenliği artırmak için yeniden kullanılıyor. Bu paradoksu ele almak, şeffaflığı önceliklendiren, çalışan özerkliğini koruyan ve teknolojik ilerlemeyi insan onuru ve iş tasarımında sürdürülebilirlikle uzlaştıran dijital refahı teşvik eden yönetim mekanizmaları gerektiriyor.

3. TOPLUMSAL DÜZEYDE KARANLIK YÖNLER

3.1. Dijital Uçurum ve Sosyo-Ekonomik Eşitsizlikler

Toplumsal düzeyde dijitalleşmenin en yaygın olumsuz sonuçlarından biri, dijital uçurum olarak tanımlanan ve teknolojiye erişim, kullanım becerisi ve fayda sağlama konusundaki eşitsizliklerin sosyo-ekonomik ayrımları derinleştirmesidir (Balcıoğlu ve Artar, 2024). Gelişmiş devletlerin, vatandaşlarıyla olan etkileşimini giderek daha fazla çevrimiçi platformlara taşıması, başlangıçta kapsayıcılık açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle erişim sorunu yaşayan, dijital okuryazarlığa sahip olmayan bireyleri görünmez kılmış ve temel hizmetlerden mahrum kalma riski taşıması sebebiyle yapısal eşitsizliklere sebep olmuştur (Zamani ve Rousaki, 2024: 6). Bu süreç, toplumun en savunmasız kesimlerinin omuzlarına dijital dönüşümün gerektirdiği uyum sağlama ve öğrenme maliyetlerine ilişkin teknolojik ilerlemenin yükünü yüklenmektedir (Hjelholt, 2022: 1).

Bunun yanı sıra, dijitalleşmenin toplumsal açıdan ortaya çıkardığı tehditler arasında algoritmik önyargı ve verileştirme sayılmaktadır. Algoritmik önyargı, karar verme sistemlerinin, üzerinde eğitildikleri verilerdeki tarihsel ve toplumsal ayrımcılıkları yansıtması ve güçlendirmesidir. Verileştirme ise insan yaşamının her alanının sayısal veriye dönüştürülerek ticari bir meta haline getirilmesidir. Bu iki olgu, Virginia Eubanks'ın (2018) "dijital yoksullar evi" olarak tanımladığı,

yoksulluğun otomasyon yoluyla yönetildiği ve denetlendiği, teknolojinin tarafsız görünümü altında mevcut eşitsizliklerin kurumsallaştırıldığı bir sistemin temelini oluşturur. Bu dijital dışlanma, önceden var olan sosyo-ekonomik dezavantajlarla kesişerek yoksulluk döngülerini güçlendirmekte ve toplumsal hareketlilik fırsatlarını kısıtlamaktadır (Trittin-Ulbrich vd., 2021: 10). Bu sistem, veri sermayeciliği adı verilen yeni bir eşitsizlik biçimini doğurur. Bireylerin dijital ortamda ürettiği veriler, değerli bir ekonomik varlık haline gelmiştir. Verilerini kontrol edebilen ve analiz edebilenler bu yeni sermayeden faydalanırken, dijital olarak dışlanan gruplar hem temel hizmetlerden hem de bu yeni ekonomiden mahrum kalmakta, böylece var olan eşitsizlikler daha da pekişmektedir (West, 2019).

3.2. Kişilerarası İlişkilerde Erozyon

Dijital teknolojilerin günlük yaşamın hemen her alanında kullanılmaya başlanması, insanlar arasındaki sosyal etkileşimlerin de yeniden şekillenmesine, kişilerarası ilişkilerden kaynaklanan bağların aşınmasına yol açmıştır (Silva, 2025). Bu değişimin, büyük ölçüde iletişimde kullanılan dijital cihazlara olan bağımlılıktan kaynaklandığı belirtilerek, yüz yüze etkileşimleri destekleyen ve her yerde bağlantı kurulmasını sağlanmasına rağmen bireylerin izolasyon duygusuna kapılmalarına neden olmaktadır (Cuzzamu, 2022). Uzmanlar, dijital platformların çok sayıda iletişim yolu sunmasına rağmen, gerçek bağlar kurmada sıklıkla başarısız olduklarını ve yalnızlık ve kopukluk duygularını şiddetlendirdiklerini ileri sürmektedir (Singun, 2025). Bu durum özellikle gençler arasında yaygın olup, akıllı telefonların yaygın olarak benimsenmesi ve artan dijital etkileşimin bildirilen yalnızlık oranındaki artışla ilişkilendirilmektedir (Cala ve Ortega, 2024). Dijital medya kullanımındaki önemli artış, bu eğilimle doğrudan ilişkilidir ve günlük yaşamın düzenlenmesinden bireylerin kurmak zorunda oldukları dışsal sosyal etkileşimine kadar her şeyi etkiler (O'Leannon, 2022).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler sayesinde kolaylaşan sürekli dijital etkileşim, bireylerin bilişsel süreçlerini, duygusal tepkilerini ve davranış kalıplarını derinden dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, kimi zaman sağlıksız çevrimiçi iletişim biçimlerinin artmasına ve bireylerin öz algılarının çarpıtılmasına neden olmaktadır (Tei vd., 2025). Özellikle sosyal medya ve dijital platformlarda geçirilen yoğun zaman, bireylerin teknolojiye aşırı bağımlı hale gelmesine yol açarak yüz yüze iletişim kurma, empati gösterme ve ortak problem çözme gibi temel kişilerarası becerileri zayıflatabilir. Bu durum hem eğitim hem de iş ortamlarında etkili öğrenme, üretken iş birliği ve anlamlı sosyal etkileşimlerin sürdürülebilmesini ciddi biçimde zorlaştırmaktadır (Singun, 2025).

3.3. Yanlış Bilgi, Kutuplaşma ve Manipülasyon

Dijitalleşme, küresel bağlantıları geliştirmesi ve bilgiye erişimi kolaylaştırması sayesinde toplumsal refaha önemli faydalar sağlarken, aynı zamanda yanlış bilginin hızla yayılmasını kolaylaştırmış ve çeşitli manipülasyon yolları yaratarak toplumsal kutuplaşmayı daha da artırmıştır. Bu aşındırıcı etkileri tetikleyen temel mekanizma, genellikle etkileşim tabanlı algoritmalar tarafından yönlendirilen dijital platformların mimarisidir. Bu sistemler, kullanıcıların çoğunlukla mevcut

inançlarını pekiştiren bilgilere maruz kaldığı "yankı odaları" ve "filtre balonları" (Pariser, 2011) oluşturur. Farklı bakış açılarına maruz kalmama durumu, tutumları sertleştirir ve duygusal kutuplaşmayı körükler; bu da diğer siyasi gruplardakilere karşı bir hoşnutsuzluktur (Iyengar vd., 2019).

Bireylerin dijital platformlar aracılığıyla bilgiyi küresel olarak yayabilme kolaylığı, bilgi paylaşımını demokratikleştirmiştir; ancak bu erişilebilirlik, içerik doğruluğu konusunda önemli zorluklar ortaya çıkarmaktadır (López vd., 2024). Bu ortam, devlet ve devlet dışı kuruluşların, bölücü söylemleri yapay olarak güçlendirmek için botlar ve trol çiftlikleri kullanarak hesaplamalı propaganda yaptığı kötü niyetli aktörler için verimli bir zemindir (Gorwa, 2019: 87). Burada farklı yanlış bilgi türleri arasındaki ayrıma dikkat çekmek gerekmektedir. Yanlış bilgi ve dezenformasyon olmak üzere iki yanlış bilgi türü bulunmaktadır. Yanlış bilgi, kasıtsız olarak yanlış veya eksik bilgiyi ifade etmektedir. Dezenformasyon ise kamuoyunu aldatmak ve manipüle etmek amacıyla kasıtlı olarak uydurulmuş içeriktir (Puska vd., 2024). Araştırmalar, başta dezenformasyon olmak üzere yanlış bilgilerin, genellikle yeni ve duygusal içerikli oldukları için çevrimiçi ortamda doğru bilgilere göre çok daha hızlı ve daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir (Vosoughi vd., 2018: 1146-1147).

Daha karmaşık tehditlerin ortaya çıkmasıyla hangi bilginin doğru olduğunu anlamak gittikçe güçleşmektedir. Zarar vermek amacıyla kasıtlı olarak manipüle edilmiş gerçek bilgi olarak tanımlanan kötü-bilgi (mal-info) kavramı, sosyal medyayı toplu silahlı saldırılar ve saldırı olayları gibi kötü niyetli sonuçlar için bir silah haline getirebildiğinden artan bir risk teşkil etmektedir (Skumanich ve Kim, 2024). Son yıllarda üretken yapay zekanın giderek daha da karmaşık hale gelmesi dezenformasyonun etkisini daha da tehlikeli hale getirmektedir. Üretken yapay zekâ ile benzeri görülmemiş bir ölçekte son derece ikna edici ancak tamamen uydurma içeriklerin oluşturulabilmektedir. Bu da gerçek ve manipüle edilmiş bilgi arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır (Jaidka vd., 2024).

3.4. Çevresel Maliyetler

Dijitalleşmenin baskın söylemi, sınırsız ilerleme ve verimlilik vaadi üzerine kuruludur. Ancak bu parlak anlatının ardında, çoğu zaman göz ardı edilen ciddi bir çevresel maliyet bulunmaktadır (Goel vd., 2024). Bu maliyet çok boyutludur ve öncelikle dijital altyapıların yüksek enerji tüketiminden kaynaklanmaktadır. Örneğin, yalnızca veri merkezlerinin 2030 yılına kadar küresel elektrik tüketiminin yaklaşık %8'ini oluşturacağı öngörülmektedir (Andrea ve Edler, 2015). Benzer şekilde, bir akıllı telefonun üretimi 60'tan fazla farklı elementin kullanımını gerektirmekte, bu da elektronik cihazların son derece kaynak yoğun bir üretim sürecine işaret etmektedir (Fairphone Raporu, 2023).

Bunun yanında, yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi ileri dijital teknolojilerin yaygınlaşması da devasa bilgi işlem gücü gerektirerek enerji talebini artırmakta ve havacılık endüstrisiyle karşılaştırılabilir düzeyde bir karbon ayak izi yaratmaktadır (Bieser vd., 2022). Artan enerji talebi, nadir toprak elementleri ve değerli metaller gibi hammaddelere duyulan sürekli ihtiyacı da artırmakta;

bu durum geniş çaplı madencilik faaliyetleri yoluyla hem ekolojik tahribata hem de insan hakları ihlallerine zemin hazırlamaktadır (Sovacool vd., 2023).

Dijital teknolojiler, akıllı enerji yönetimi ve hassas tarım gibi alanlarda çevresel sürdürülebilirliği destekleme potansiyeline sahipken, aynı zamanda bu süreçlerin temel gereksinimleri çevresel bozulmayı derinleştirmektedir. Bu ikili etki, dijitalleşmenin doğasında var olan çelişkiyi ortaya koymaktadır. Üstelik bu ilişkinin karmaşıklığı yalnızca enerji ve hammadde kullanımıyla sınırlı değildir. Dijital teknolojilerin üretimden bertarafa kadar uzanan tüm yaşam döngüsü, özellikle de elektronik atık (e-atık) üretimi yoluyla, ciddi çevresel sonuçlar doğurmaktadır. E-atık, günümüzde dünyanın en hızlı büyüyen evsel atık akışı olup çoğunlukla ekonomik olarak daha az gelişmiş ülkelerde uygunsuz biçimde bertaraf edilmektedir (Baldé vd., 2022).

Dolayısıyla, dijital dönüşümün bu karmaşık ve çoğu zaman gizli kalan çevresel etkilerinin bütüncül biçimde incelenmesi gerekmektedir. Özellikle, çevresel yüklerin bunları yönetme kapasitesi sınırlı olan uluslara küresel ölçekte kaydırılmasına yönelik eleştirel bir bakış geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Hjelholt, 2022: 3).

3.5. Gözetim Kapitalizmi ve Veri İstismarı

Sosyal, ekonomik ve politik yaşamın yaygın dijitalleşmesi, bireyler ve örgütler arasındaki etkileşimi ve verimliliği artırmıştır. Ancak bu ilerleme, insan özerkliğini ve demokratik bütünlüğü temelden tehdit eden bir yapıda gerçekleşmektedir (Tan vd., 2022). Zuboff (2019) bu durumu “gözetim kapitalizmi” olarak kavramsallaştır. Gözetim kapitalizminin ortaya çıkardığı bu sistem, kişisel verileri para kazanmak için "dijital petrol" olarak yeniden çerçevelemekte ve genellikle açık rıza veya yeterli düzenleme olmadan işleyerek gizlilik ve medeni haklar konusunda ciddi etik endişeler doğurmaktadır (Nabbosa ve Kaar, 2020).

Shoshana Zuboff'un (2019) ortaya koyduğu gözetim kapitalizmi, insan deneyimlerinin davranışsal verilere dönüştürülerek ekonomik değer üretilen bir piyasa modelini ifade etmektedir. Bu modelde, dijital etkileşimler ve nesnelerin interneti (IoT) aracılığıyla üretilen büyük miktardaki veri, makine öğrenimi algoritmalarıyla işlenerek bireylerin gelecekteki davranışlarını yüksek doğrulukla tahmin etmek için kullanılmaktadır. Böylece kullanıcılar, şeffaf bir dijital ekosistemin aktörleri olmaktan ziyade, şirketlerin kar elde etmek amacıyla yararlandığı birer veri kaynağına dönüşmektedir. Teknoloji şirketleri, büyük ölçekli veri toplama ve işleme süreçlerini olağanlaştırarak ciddi güç ve bilgi asimetrisi yaratmıştır. Bu süreç, bireylerin kişisel bilgilerinin sürekli olarak toplanması, yeniden kullanılması ve ticarileştirilmesi üzerine kuruludur; üstelik çoğu zaman kullanıcıların açık bilgisi veya onayı olmadan gerçekleşmektedir. Bu yapıda gerçek müşteriler kullanıcılar değil, bu verilerden elde edilen öngörücü içgörülerini satın alan reklam verenlerdir (Zuboff, 2019).

Dijital platformlar ve sosyal medya, sürekli davranışsal izlemeyi sürdürürken, akıllı şehir altyapıları ile bu gözetimi kamusal alanlara genişletir (Pérez, 2024; Mekanadar, 2024: 2). Akıllı şehirler kapsamında, veri odaklı yönetim giderek daha fazla kurumsal kontrolü yansıtmaktadır.

Genellikle kamunun bu işleri özel kuruluşların eline bıraktığı akıllı şehir projeleri, kentsel ortamları küçük bir teknoloji devi grubu tarafından yönetilen veri madenlerine dönüştürmektedir (Makanadar, 2024: 2). Bu kontrol yapısı, Zuboff'un (2019) kar amacıyla insan davranışını otomatikleştirmeyi ve şekillendirmeyi amaçlayan ve demokratik katılımı aşındıran ve araçsal güç olarak adlandırdığı olguyu somutlaştırmaktadır. Gizlilik endişelerinin ötesinde, bu altyapı, bireylerin kendilerini ilgilendiren konulardaki onay hakkını ve sivil iradeyi baltalayan manipülasyon, sosyal mühendislik aracı olarak kullanılmasını iman tanımaktadır (Véliz, 2020). Dolayısıyla, dijitalleşmenin karanlık yüzü, insan yaşamını metalaştıran gözetim kapitalizmi ve yaygın veri sömürüsü biçiminde en çarpıcı şekilde ortaya çıkmaktadır.

3.6. Demokratik Süreçlere Müdahale

Dijitalleşme, sosyal medya platformları, algoritmik içerik seçimi ve yapay zeka yoluyla vatandaş katılımını ve bilgiye erişimi genişletse de, demokratik süreçlerin bütünlüğü üzerinde derin ve çok boyutlu tehditler ortaya çıkarmıştır. Bu tehditlerin temelinde kamusal alanda ve kamuyu ilgilendiren tartışmaların sistematik manipülasyonu ve gerçeklik algısının bozulması vardır.

Dijital platformların bu amaç doğrultusunda yönlendirilmesi, kötü niyetli siyasal veya siyasal olmayan aktörlerin otomatik botlar ve troll ağlar aracılığıyla bölücü anlatıları yapay olarak kullanmaları ve kamuoyunu manipüle etmesiyle gerçekleşir (Gorwa, 2018). Buna ek olarak, arama motorları ve sosyal medya akışlarındaki sıralama ve görünürlük farklılıklarının, özellikle kararsız seçmenler üzerinde siyasi tercihleri etkileyebileceği gösterilmiştir. Epstein ve Robertson'un (2015) tanımladığı Arama Motoru Manipülasyon Etkisi (SEME), sıralama önyargılarının seçim sonuçlarının adillğini zedeleyebileceğini işaret etmektedir. Platform mimarisinin etkileşime dayalı algoritmaları, kullanıcıları önceden var olan inançlarını pekiştiren içeriklerle karşılaştırarak filtre balonları ve yankı odaları oluşturur (Pariser, 2011); bu ortam onaylama önyargısını derinleştirir ve toplumsal kutuplaşmayı artırır. Yanıltıcı bilgi ve dezenformasyon ile deepfake gibi üretken sahte içerikler dijital ağlar üzerinden hızla yayılabilmektedir. Shao ve arkadaşları (2018) bu tür yanlış bilgilerin doğrulara göre daha hızlı ve daha geniş ölçüde dolaşıma girdiğini göstermiştir. Ayrıca, üretken yapay zeka araçları aracılığıyla üretilen yüksek sayıda ve gerçeğe yakın sahte içerikler, gerçek ve kurguyu ayırt etmeyi zorlaştırarak güven erozyonunu hızlandırır (Jaidka et al., 2024).

Bu süreçlerin toplam etkisi, medyaya ve demokratik kurumlara yönelik güvenin aşınması, hesap verebilirliğin zayıflaması ve bilgilendirilmiş yurttaşlığın zedelenmesidir. Duygusal kutuplaşmanın yükselmesi, farklı siyasi gruplar arasında düşmanlığı pekiştirerek demokratik müzakere ve uzlaşma olanaklarını daraltır (Iyengar et al., 2019). Sonuç olarak, dijitalleşmenin getirdiği müdahale biçimleri- algoritmik önyargılar, hesaplanmış dezenformasyon kampanyaları ve yapılandırılmış propaganda, demokratik süreçlerin bütünlüğünü tehdit etmektedir.

3.7. Kültürel Homojenleşme ve Dijital Sömürgecilik

Dijitalleşme, küresel ölçekte bilgiye erişim ve iletişimde devrim yaratırken, aynı zamanda kültürel çeşitliliği tehdit eden ve güç eşitsizliklerini yeniden üreten olumsuz sonuçlar da doğurmaktadır. Bu bağlamda iki önemli kavram öne çıkmaktadır: kültürel homojenleşme ve dijital sömürgecilik. Dijitalleşmenin yarattığı küresel ağlar, görünürde herkesi birbirine bağlarken, gerçekte belirli kültürel değerlerin—özellikle Batı ve Amerikan kökenli olanların—dünya geneline yayılmasına aracılık etmektedir (Hynes, 2021; Alsaleh, 2024).

Kültürel homojenleşme, yerel kültürlerin özgünlüğünü kaybetmesi anlamına gelir. Meta, Google ve Netflix gibi küresel teknoloji şirketleri, hem teknolojik altyapı hem de dijital içerik üzerinden belirli bir yaşam tarzını, estetik anlayışı ve düşünce biçimini yaymaktadır (Zuboff, 2019; UNESCO, 2005). Bu platformlar kullanıcı etkileşimini artırmaya odaklanan ticari algoritmalarla çalıştığı için yerel, ticari olmayan kültürel ifadeler geri planda kalmaktadır. Sonuçta, kültürel çeşitlilik azalmakta, yerel diller, gelenekler ve anlatılar küresel bir “tek tip dijital kültür” içinde erimektedir.

Bu süreç, dijital sömürgecilik kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Kwet’e (2019) göre dijital sömürgecilik, “dijital teknolojinin siyasi, ekonomik ve toplumsal egemenlik amacıyla kullanılmasıdır.” Bu yeni sömürgecilik biçimi, fiziksel toprakların değil, verinin ve dijital altyapının kontrolü üzerinden işler. Küresel Kuzey’deki teknoloji devleri, özellikle Küresel Güney ülkelerinin kullanıcı verilerini toplamakta, bu verileri analiz ederek ekonomik değere dönüştürmekte ve yeniden pazarlamaktadır (Ndemo, 2024; Melo, 2025). Böylece dijitalleşme, gelişmekte olan ülkeleri “veri sağlayıcısı” konumuna indirirken, ekonomik ve bilgi üretim gücünü birkaç Batılı merkezin elinde toplamaktadır.

Ayrıca dijital platformların tasarım mantığı da Batı merkezlidir. İçerik denetim algoritmaları, Batı kültürel normlarına göre oluşturulduğu için Küresel Güney kullanıcılarını sıklıkla haksız biçimde cezalandırmaktadır (Waldron, 2023). Bu durum, yerel kültürel ifadeleri bastırmakta, yerli bilgi sistemlerini ve dilleri görünmez kılmaktadır (Young, 2019).

Sonuç olarak, dijitalleşme küresel kültürel yakınsama yaratırken, aynı zamanda yeni bir güç hiyerarşisi üretmektedir. Dijital sömürgecilik, Batı’nın kültürel ve epistemolojik egemenliğini dijital alanda yeniden tesis etmekte ve kültürel sürdürülebilirliği ciddi biçimde tehdit etmektedir (Alsaleh, 2024).

4. KARANLIK YÖNLERİ HAFİFLETME STRATEJİLERİ

4.1. Dijital İyi Oluş Yaklaşımları

Dijital iyi oluş, bireyin mobil bağlantıdan elde ettiği faydalar ile karşılaşabileceği olumsuzluklar arasında optimal bir denge kurma ve bu dengeyi kişisel olarak deneyimleme durumudur. Bu kavram, dijital bağlantının günlük yaşama entegrasyonuna ilişkin duygusal ve bilişsel değerlendirmelerin bütününe kapsamaktadır. Bireyler, dijital etkileşimlerinde kontrol kaybı ve işlevsel bozulmanın en

düşük düzeyde, kontrollü haz ve işlevsel desteğin ise en yüksek düzeyde olduğu bir deneyim yaşadıklarında dijital iyi oluş durumuna ulaşmaktadırlar (Vanden Abeele, 2021: 938). Dijital iyi oluş, bireylerin dijital araçları bilinçli ve dengeli bir biçimde kullanarak kendilerini psikolojik, sosyal ve bilişsel açıdan daha iyi hissetmelerine katkı sağlayan bir kavramdır. Bu durum, bireylerin teknolojiyle kurdukları ilişkinin sağlıklı ve destekleyici bir nitelik kazanmasını, sosyal bağlarını güçlendirmesini ve kişisel gelişimlerini desteklemesini kapsamaktadır. Dijital iyi oluşa olumlu bir perspektiften yaklaşmak, bireylerin teknoloji kullanımını yalnızca risk ve bağımlılıkların azaltılması açısından değil, aynı zamanda yaşam kalitesini artıran, anlamlı ve doyum sağlayan dijital deneyimler oluşturma yönünde değerlendirmektedir. Bu bağlamda dijital iyi oluş, bireylerin dijital dünyada bilinçli, dengeli ve tatmin edici ilişkiler kurmalarını ve sürdürmelerini hedeflemektedir (Tayiz vd., 2025: 677). Büchi vd., (2019) göre, dijital cihazlarla uzun süre etkileşim halinde olan bireyler için dijital iyi oluş, iş-yaşam dengesi, zihinsel sağlık ve genel yaşam doyumunun korunmasında önem arz etmektedir. İş ve sosyal yaşamlarının büyük bir kısmını dijital ortamlarda sürdüren bireylerde, dijital araçların aşırı kullanımına bağlı olarak ortaya çıkabilecek yorgunluk, dikkat dağınıklığı ve bilgi yüklenmesi gibi olumsuzluklar iyi oluş düzeyini azaltabilmektedir. Bu bağlamda dijital iyi oluş, yoğun dijital etkileşim ortamlarında bireyin öznel iyi oluşunu sürdürebilme kapasitesi olarak değerlendirilmektedir. Yüksek dijital iyi oluşa sahip bireyler, dijital cihazları ve medyayı daha güvenli, rahat ve tatmin edici bir biçimde kullanabilmektedir (Gui vd., 2017: 157).

4.2. Dijital Liderlik ve Kurumsal Sorumluluk

Günümüz çalışma dünyasında, iş ve iletişim süreçlerinin dijitalleşmesi giderek artmakta ve daha da artacaktır. İşyerindeki bu dijitalleşme artışı, sanal ekiplerde çalışma, mobil çalışma, sürekli ulaşılabilir olma beklentileri ve yeni dijital araçlara uyum sağlama ve öğrenme konusunda desteğe ihtiyaç duyma gibi çalışma hayatının birçok yeni yönünü gün yüzüne çıkarmaktadır. İşyerindeki bu değişiklikler, çalışanların refahına zarar verebilecek riskler içerebilir (Bregenzer ve Jimenez, 2021). Kurumlarda çalışanların sürekli değişen ve gelişen dünyada rekabet edebilmeleri için dijital liderlerin çalışanları ikna etmesi ve sürekli öğrenmeyi teşvik eden bir örgüt kültürünü dinamik biçimde oluşturması gerekmektedir. Kurumsal gelişim süreçlerine odaklanan dijital liderler, dönüşüm sürecinde ortaya çıkan engel ve olumsuzlukları etkili biçimde yönetebilmektedir. Bu nedenle dijital liderler, kurumların başarısı ve sürdürülebilir gelişimleri açısından belirleyici bir konuma sahiptir (Güler, 2023: 11). Dolayısıyla dijital liderlik anlayışı, yalnızca teknolojik dönüşümün yönetilmesini değil, aynı zamanda etik değerlere, toplumsal beklentilere ve sürdürülebilirlik ilkelerine duyarlı bir kurumsal yaklaşımın benimsenmesini de gerekli kılmaktadır. Kurumsal sorumluluk, işletmelerin yalnızca ekonomik amaçlara yönelmekle kalmayıp toplumsal ve çevresel yükümlülükleri de dikkate almasını ifade etmektedir. Dijital çağda bu anlayış, veri gizliliği, dijital etik, siber güvenlik ve sürdürülebilir dijital uygulamalar gibi yeni alanları da kapsamaktadır (Voegtlin ve Scherer, 2017).

4.3. Dijital Okuryazarlık ve Eğitim Programları

Dijital dönüşümün gerçekleşmesi için temel bir bileşen olarak kabul edilen “dijital okuryazarlık” kavramı, kurumsal yapılandırmada da vurgulanan bir konudur (Kabakus, 2023: 931). Yazındaki en kapsamlı tanıma göre dijital okuryazarlık, bireylerin belirli yaşam durumları bağlamında yapıcı sosyal eylemleri mümkün kılmak amacıyla dijital kaynakları tanımlamadır. Bu tanıma göre dijital okuryazarlık, erişme, yönetme, bütünleştirme, değerlendirme, analiz etme ve sentezleme; yeni bilgi oluşturma; medya ifadeleri yaratma ve başkalarıyla iletişim kurma konusunda uygun şekilde dijital araç ve olanakları kullanabilme farkındalığı, tutumu ve yeteneğidir (Martin, 2005).

Şekil 1. Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü

SONUÇ VE ÖNERİ

Dijitalleşme, bireylerin, örgütlerin ve toplumların yaşam biçimlerini kökten dönüştüren bir trend olarak değerlendirilmektedir (Verhoef vd., 2021: 891). Teknolojik gelişmelerin sunduğu hız, erişim kolaylığı ve bilgi paylaşımı olanakları ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi desteklerken; aynı zamanda bireysel refah, örgütsel denge ve toplumsal adalet açısından çeşitli riskleri de beraberinde

getirmektedir (Trittin-Ulbrich vd., 2021: 12). Bu bağlamda dijitalleşme, yalnızca yenilikçi bir kalkınma aracı değil; aynı zamanda etik, psikolojik ve sosyo-ekonomik açıdan yönetilmesi gereken karmaşık bir dönüşüm süreci olarak görülmektedir. Dijitalleşmenin bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan olumsuz etkileri ile bu etkilere yönelik çözüm stratejileri Şekil 1’de bütüncül biçimde gösterilmektedir. Buna göre dijitalleşmenin karanlık yüzü, bireysel düzeyde dijital yorgunluk, teknoloji bağımlılığı, dijital dışlanma, siber zorbalık ve teknostres gibi olgularla; örgütsel düzeyde algoritmik yönetim, çalışan özerkliğinin azalması, siber güvenlik riskleri, dijital yetenek uçurumu ve iş yükü artışı gibi tehditlerle; toplumsal düzeyde ise dijital uçurum, manipülasyon, gözetim kapitalizmi ve çevresel maliyetler gibi yapısal sorunlarla kendini göstermektedir (bkz. Şekil 1).

Bireysel düzeyde dijitalleşmenin karanlık yönleri arasında dijital yorgunluk, teknoloji bağımlılığı, dijital dışlanma, siber zorbalık ve teknostres öne çıkmaktadır. Yoğun dijital etkileşim, bilişsel yüklenmeye, dikkat dağınıklığına ve motivasyon kaybına neden ederek bireylerin iş performansını ve psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkilemektedir (Savić, 2023; Erten ve Özdemir, 2020: 669). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin aşırı kullanımı, özellikle genç bireylerde bağımlılık ve sosyal izolasyon gibi sorunlara yol açmakta, bu durum uzun vadede ruh sağlığı ve toplumsal ilişkiler üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır (Amudhan vd., 2021; Sert vd., 2019: 41).

Örgütsel düzeyde dijitalleşmenin olumsuz etkileri ise algoritmik yönetim, çalışan özerkliğinin azalması, siber güvenlik riskleri, dijital yetenek uçurumu ve iş yükü artışı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Algoritmik yönetim sistemlerinin yaygınlaşması, verimlilik sağlasa da çalışan özerkliğini ve motivasyonunu zayıflatmakta, şeffaflık eksikliği nedeniyle güvensizlik duygusunu artırmaktadır (Xianghan ve Zhengwei, 2025: 103). Bununla birlikte dijitalleşmenin gerektirdiği beceriler ile mevcut iş gücü yetkinlikleri arasındaki fark, “*dijital yetenek uçurumu*” olarak tanımlanmakta ve işletmelerin sürdürülebilir rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir (Feijao vd., 2021; Romi, 2024). Bu durum, hem iş gücü planlamasında hem de örgüt içi eğitim politikalarında kapsamlı dönüşümleri zorunlu kılmaktadır.

Toplumsal düzeyde ise dijital uçurum, yanlış bilgi, manipülasyon, gözetim kapitalizmi ve çevresel maliyetler dijitalleşmenin en belirgin karanlık yüzünü oluşturmaktadır. Dijital kaynaklara erişimdeki sosyo-ekonomik eşitsizlikler, toplumda fırsat adaletini zedelemekte; yanlış bilgi ve dijital manipülasyon süreçleri ise bireylerin algılarını yönlendirerek demokratik değerlerin zayıflamasına yol açmaktadır (Trittin-Ulbrich vd., 2021: 8-9). Bu karmaşık sorunlara karşı öne sürülen basit teknolojik çözümler ise “teknö-çözümcülük” tuzağına düşmektedir. Bu yaklaşım, derin sosyal ve politik meselelere yönelik çözümün sadece daha fazla teknoloji kullanmak olduğu yanılgısına dayanır. Örneğin, bir kamu hizmetini tamamen dijital platforma taşımak, erişim ve beceri eşitsizliklerini otomatik olarak çözeceği varsayımıyla hareket etmek, bu tuzağa düşmenin tipik bir örneğidir (Thibaud, 2025).

Gerçek ve adil bir çözüm, teknolojiyi yukarıdan dayatmak yerine, vatandaşlarla birlikte tasarlamaktan geçmektedir. Katılımcı tasarım, dijital hizmetlerden doğrudan etkilenen tüm paydaşların

-özellikle de marjinal grupların- tasarım sürecine aktif olarak dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu yöntem, hizmetlerin gerçek ihtiyaçlara cevap vermesini sağlar ve dijital dışlanmayı önlemenin en etkili yollarından biridir (Stana ve Nicolajsen, 2022: 82). Bu, teknolojiyi bir amaç olarak değil, toplumsal ihtiyaçlara hizmet eden bir araç olarak konumlandıran köklü bir bakış açısı değişikliğini gerektirmektedir. Demokratik süreçlere müdahale ile mücadele için yazın, platform şeffaflığı, dijital okuryazarlık programları ve bağımsız denetim mekanizmaları gibi çok paydaşlı müdahalelerin gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Tucker vd., 2018: 18). Ayrıca veri odaklı gözetim kültürü, bireylerin mahremiyetini tehdit eden yeni bir “*dijital denetim toplumu*” anlayışını ortaya çıkarmaktadır (Çerasi ve Huseynov, 2024: 809). Ancak dijitalleşmenin karanlık yönleri kaçınılmaz değildir. Bu etkiler, etik ve sorumlu dijitalleşme çerçeveleri, dijital iyi oluş uygulamaları ve dijital liderlik anlayışı sayesinde hafifletilebilmektedir. Dijital iyi oluş, bireylerin dijital teknolojilerle sağlıklı bir ilişki kurmasını, dijital araçları bilinçli ve dengeli kullanmasını sağlayarak psikolojik dengeyi korumaktadır (Vanden Abeele, 2021; Tayiz vd., 2025: 677). Etik dijital liderler ise çalışanların refahını önceleyen, güven temelli ve sürdürülebilir dijital dönüşüm politikalarını hayata geçirerek örgütsel dayanıklılığı artırmaktadır (Bregenzer ve Jimenez, 2021; Güler, 2023: 11).

Sonuç olarak, dijitalleşme çağında başarı yalnızca teknolojik yeniliklerin hızına değil; aynı zamanda insan merkezli, etik temelli ve kapsayıcı dijital politikaların uygulanmasına bağlıdır. Bireysel refahın korunması, örgütsel sorumluluğun güçlendirilmesi ve toplumsal adaletin sağlanması, dijital dönüşümün sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Dijitalleşmenin sunduğu fırsatlar ile riskler arasındaki denge, hem bireylerin hem de kurumların gelecekteki varlıklarını belirleyecektir. Bu nedenle dijitalleşme süreçleri, yalnızca ekonomik kalkınma hedefiyle değil, insani değerler ve sosyal refah ilkeleriyle birlikte yönetilmelidir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu çalışma, nitel bir derleme (literatür incelemesi) tasarımıyla yürütülmüştür. Araştırma ampirik verilere dayanmamaktadır. Bu durum, ulaşılan sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda dijitalleşmenin karanlık yönleri nicel ve nitel yöntemlerle farklı sektörlerde test edilmelidir. Kültürel ve ekonomik bağlamların dijitalleşme üzerindeki etkileri dikkate alınarak kültürlerarası karşılaştırmalar yapılabilir. Bu çalışma dijitalleşmenin olumsuz yönlerine odaklandığından, gelecekte olumlu etkiler de dahil edilerek dengeli modeller oluşturulabilir. Ayrıca dijital iyi oluş, etik liderlik, çalışan dayanıklılığı ve örgütsel performans arasındaki ilişkiler karma yöntemli araştırmalarla test edilebilir. Dijitalleşme dinamik bir süreç olduğundan, boylamsal çalışmalar aracılığıyla teknolojik dönüşümün birey ve örgüt üzerindeki uzun vadeli etkileri daha net biçimde ortaya koyulabilir.

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ BEYANI

Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

DESTEK BEYANI

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

ÇIKAR BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abildgaard, J. S., & Karlsen, I. (2024). Individual or organizational implementation? A quasi-experimental study on the impact of different forms of implementation of a well-being app. In F. Frost, K. Teoh, F. St-Hilaire, A. Denman, C. Leduc, M. Muñoz, & D. Ripa (Eds.), *Book of proceedings: 16th Conference of the European Academy of Occupational Health Psychology: Contributions of OHP to social justice* (Article S134). European Academy of Occupational Health Psychology. https://eaohp.org/wp-content/uploads/2024/08/EAOHP-2024-BoP_Final.pdf
- Ahmed, F. A., Chaudhary, F., & Shahzad, S. (2025). Cyberbullying and online harassment: A criminological and legal perspective. *Policy Research Journal*, 3(2), 52–59. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14809105>
- Akgün, F. (2019). Öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri ve teknostres algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi- Journal of Educational Sciences Research*, 9(2), 40-66. <http://dx.doi.org/10.22521/jesr.2019.92.1>
- Alsaleh, A. (2024). The impact of technological advancement on culture and society. *Scientific Reports*, 14, 32140. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-83995-z>
- Amudhan, S., Prakasha, H., Mahapatra, P., Burma, A. D., Mishra, V., Sharma, M. K., & Rao, G. N. (2021). Technology addiction among school-going adolescents in India: Epidemiological analysis from a cluster survey for strengthening adolescent health programs at district level. *Journal of Public Health (Oxford, England)*, fdaa257. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdaa257>
- Andrae, A. S., & Edler, T. (2015). On global electricity usage of communication technology: Trends to 2030. *Challenges*, 6(1), 117-157.
- Balcioğlu, Y. S., & Artar, M. (2024). The evolution of digital leadership: Content and sentiment analysis of the New York Times coverage. *Current Psychology*, 43(28), 23953–23970. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-06149-4>
- Baldé, C. P., Kuehr, R., Yamamoto, T., McDonald, R., D'Angelo, E., Althaf, S., ... Deubzer, O. (2022). The global e-waste monitor 2022: Electronic waste rising five times faster than documented e-waste recycling. International Telecommunication Union (ITU) & United Nations Institute for Training and Research (UNITAR). <https://ewastemonitor.info/>
- Bieser, J., & Hilty, L. M. (2022). Assessing the indirect carbon footprint of the IT sector using a life cycle approach. In *Proceedings of the 7th International Conference on Information and Communication Technologies for Sustainability*. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000538003>
- Bregenzer, A., & Jimenez, P. (2021). Risk factors and leadership in a digitalized working world and their effects on employees' stress and resources: Web-based questionnaire study. *Journal of Medical Internet Research*, 23(3), e24906. <https://doi.org/10.2196/24906>
- Brennen, S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. In K. B. Jensen et al. (Eds.), *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy* (pp. 556-566). Wiley.
- Büchi, M. (2021). Dijital refah teorisi ve araştırması. *Yeni Medya ve Toplum*, 26(1), 172-189. <https://doi.org/10.1177/14614448211056851>
- Büchler, N., ter Hoeven, C. L., & van Zoonen, W. (2020). Understanding constant connectivity to work: How and for whom is constant connectivity related to employee well-being? *Information and Organization*, 30(3), 100302. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2020.100302>
- Cala, V. C., & Ortega, F. (2024). Understanding the sociocultural dynamics of loneliness in Southern Spanish youth. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 48(3), 547-568. <https://doi.org/10.1007/s11013-024-09861-9>

- Carter, C., Danford, A., Howcroft, D., Richardson, H., Smith, A., & Taylor, P. (2011). 'All they lack is a chain': Lean and the new performance management in the British civil service. *New Technology, Work and Employment*, 26(2), 83-97. <https://doi.org/10.1111/j.1468-005X.2011.00261.x>
- Cazan, A. M. (2020). The digitization of working life: Challenges and opportunities. *Psihologia Resurselor Umane*, 18(1), 3-6. <https://doi.org/10.24837/pru.v18i1.457>
- Çerasi, C. Ç., & Huseynov, F. (2024). The dark side of digitalization: Ethical issues and user concerns. In *Proceedings of the 14th International Baskent Congress on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences* (pp. 809-815). BZT Turan Publishing House. <https://doi.org/10.30546/19023.978-9952-8541-2-1.2024.2041>
- Chiappetta, M. (2017). The technostress: Definition, symptoms and risk prevention. *Senses and Sciences*, 4(1), 358-361. <https://doi.org/10.14616/sands-2017-1-358361>
- Cuzzamu, E. B., & Reyes, A. C. (2022). Analysing the impact of modern devices and technology on people's relationships. *Technoarete Transactions on Advances in Social Sciences and Humanities*, 2(4), 33-38. <https://doi.org/10.36647/TTASH/02.04.A006>
- Duggan, J., Sherman, U., Carbery, R., & McDonnell, A. (2020). Algorithmic management and app-work in the gig economy: A research agenda for employment relations and HRM. *Human Resource Management Journal*, 30(1), 114-132. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12258>
- Epstein, R., & Robertson, R. E. (2015). The search engine manipulation effect (SEME) and its possible impact on the outcomes of elections. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(33), E4512-E4521. <https://doi.org/10.1073/pnas.1419828112>
- Erten, P., & Özdemir, O. (2020). The Digital Burnout Scale Development Study. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(2), 668-683. <https://doi.org/10.17679/inuefd.597890>
- Eubanks, V. (2018, January). The digital poorhouse. *Harper's Magazine*. Retrieved from <https://harpers.org/archive/2018/01/the-digital-poorhouse/>
- Feijao, C., Flanagan, I., Van Stolk, C., & Gunashekar, S. (2021). The global digital skills gap: Current trends and future directions. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1533-1.html
- Ghelani, D. (2022). Cyber security, cyber threats, implications and future perspectives: A review. *American Journal of Science, Engineering and Technology*, 3(6), 12-19.
- Glock, G. (2025). Digitalization reshaping job autonomy? New evidence from the BIBB/BAuA employment survey 2024. *Zeitschrift für Arbeitswissenschaft*, 1-22. <https://doi.org/10.1007/s41449-025-00480-7>
- Goel, A., Masurkar, S., & Pathade, G. R. (2024). An overview of digital transformation and environmental sustainability: threats, opportunities, and solutions. *Sustainability*, 16(24), 11079. <https://doi.org/10.3390/su162411079>
- Gorwa, R. (2019). Poland: Unpacking the ecosystem of social media manipulation. In S. C. Woolley & P. N. Howard (Eds.), *Computational Propaganda: Political parties, politicians, and political manipulation on social media* (pp. 86-103). New York, NY; London, UK: Oxford University Press.
- Gui, M., Fasoli, M., & Carradore, R. (2017). "Digital well-being": Developing a new theoretical tool for media literacy research. *Italian Journal of Sociology of Education*, 9(1), 155-173. <https://doi.org/10.14658/pupj-ijse-2017-1-8>
- Güler, H. N. (2023). Dijital liderlik çalışmalarının analizi. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-20.
- Hjelholt, M. F. (2022). Digitalizing at the expense of others: The hidden costs of digital welfare. *Innovative Social Sciences Journal*, 8(1), 1-8.
- Hynes, W. (2021). Technological globalization and cultural erosion. *Global Media Journal*, 19(2), 45-59.
- Ioannou, A., Lycett, M., & Marshan, A. (2024). The role of mindfulness in mitigating the negative consequences of technostress. *Information Systems Frontiers*, 26(2), 523-549. <https://doi.org/10.1007/s10796-021-10239-0>
- Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S. J. (2019). The origins and consequences of affective polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 129-146. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>

- Jaidka, K., Chen, T., Chesterman, S., Hsu, W., Kan, M. Y., Kankanhalli, M., ... Yue, A. (2025). Misinformation, disinformation, and generative AI: Implications for perception and policy. *Digital Government: Research and Practice*, 6(1), 1-15. <https://doi.org/10.1145/3689372>
- Kabakus, A. K., Bahcekapili, E., & Ayaz, A. (2025). The effect of digital literacy on technology acceptance: An evaluation on administrative staff in higher education. *Journal of Information Science*, 51(4), 930-941. <https://doi.org/10.1177/01655515231160028>
- Kellogg, K. C., Valentine, M. A., & Christin, A. (2020). Algorithms at work: The new contested terrain of control. *Academy of Management Annals*, 14(1), 366-410. <https://doi.org/10.5465/annals.2018.0174>
- Kıymık, H. (2025). Dijital çağda muhasebe güvenliği: Kişisel verilerin korunması kanunu ihlallerinin anatomisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (107), 173-202. <https://doi.org/10.25095/mufad.1642395>
- Kuhn, C., Khoo, S. M., Czerniewicz, L., Lilley, W., Bute, S., Crean, A., ... MacKenzie, A. (2023). Understanding digital inequality: A theoretical kaleidoscope. In *Constructing postdigital research: Method and emancipation* (pp. 333-373). Cham: Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-35411-3_17
- Kwet, M. (2019). Digital colonialism: US empire and the new imperialism in the Global South. *Race & Class*, 60(4), 3-26. <https://doi.org/10.1177/0306396818823172>
- López, A., Pastor-Galindo, J., & Ruipérez-Valiente, J. A. (2024). Frameworks, modeling and simulations of misinformation and disinformation: A systematic literature review. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/2406.09343>
- López, A., Pastor-Galindo, J., Ruipérez-Valiente, J. A. (2024). Frameworks, Modeling and Simulations of Misinformation and Disinformation: A Systematic Literature Review, arXiv, preprint arxiv:2406.09343.
- Luigjes, J., Lorenzetti, V., de Haan, S., Youssef, G. J., Murawski, C., Sjoerds, Z., ... Yücel, M. (2019). Defining compulsive behavior. *Neuropsychology Review*, 29(1), 4-13. <https://doi.org/10.1007/s11065-019-09404-9>
- Makanadar, A. (2024). Digital surveillance capitalism and cities: Data, democracy and activism. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-7. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03941-2>
- Marsh, E., Perez Vallejos, E., & Spence, A. (2024). Digital workplace technology intensity: Qualitative insights on employee wellbeing impacts of digital workplace job demands. *Frontiers in Organizational Psychology*, 2, 1392997. <https://doi.org/10.3389/forgp.2024.1392997>
- Martin, A. (2005). DigEuLit—a European framework for digital literacy: A progress report. *Journal of eLiteracy*, 2(2), 130-136.
- Melo, N. (2025). Algorithmic colonialism and the appropriation of indigenous data: Safeguarding cultural epistemologies in the digital age [Preprint]. <https://doi.org/10.20944/preprints202505.1403.v1>
- Mengay, A. (2020). Digitalization of work and heteronomy. *Capital & Class*, 44(2), 273-285. <https://doi.org/10.1177/0309816820904032>
- Moore, P. V. (2018). *The quantified self in precarity: Work, technology and what counts*. Routledge.
- Nabbosa, V., & Kaar, C. (2020, May). Societal and ethical issues of digitalization. In *Proceedings of the 2020 international conference on Big Data in Management* (pp. 118-124). <https://doi.org/10.1145/3437075.3437093>
- Ndemo, B. (2024, August 8). Addressing digital colonialism: A path to equitable data governance. UNESCO Inclusive Policy Lab. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/analytics/addressing-digital-colonialism-path-equitable-data-governance>
- Noponen, N., Feshchenko, P., Auvinen, T., Luoma-aho, V., & Abrahamsson, P. (2024). Taylorism on steroids or enabling autonomy? A systematic review of algorithmic management. *Management Review Quarterly*, 74(3), 1695-1721. <https://doi.org/10.1007/s11301-023-00345-5>
- O'Lemmon, M. (2024). The worst mistake 2.0? The digital revolution and the consequences of innovation. *AI & Society*, 39(3), 1359-1368. <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01599-5>
- Öz, T., & Mete, Y. A. (2021). Eğitim örgütlerinde siber zorbalık tutumları ile örgütsel dışlanma arasındaki ilişki. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1194-1222. <https://doi.org/10.26466/opus.894335>
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin UK.

- Parviainen, P., Tihinen, M., Kääriäinen, J., & Teppola, S. (2017). Tackling the digitalization challenge: How to benefit from digitalization in practice. *International Journal of Information Systems and Project Management*, 5(1), 63–77. <https://doi.org/10.12821/ijispm050104>
- Peiró, J. M., & Martínez-Tur, V. (2022). ‘Digitalized’ competences: A crucial challenge beyond digital competences. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 38(3), 189–199. <https://doi.org/10.5093/jwop2022a22>
- Pérez-Torres, V. (2024). Social media: A digital social mirror for identity development during adolescence. *Current Psychology*, 43(26), 22170–22180. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05980-z>
- Puska, A. A., Baroni, L. A., & Pereira, R. (2024). Decoding the sociotechnical dimensions of digital misinformation: A comprehensive literature review [Preprint]. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/2406.11853>
- Reeves, C., & Sinnicks, M. (2024). Totally administered heteronomy: Adorno on work, leisure, and politics in the age of digital capitalism. *Journal of Business Ethics*, 193(2), 285–301. <https://doi.org/10.1007/s10551-023-05570-2>
- Romi, I. M. (2024). Analysing university students’ digital skills gap and its implications for SDGs: An empirical investigation. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, 4(3), e02189. <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v4.n03.pe02189>
- Sabahçı, B. (2023). The concept of panopticon and surveillance society in virtual environments. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111–134.
- Savić, D. (2023). Information fatigue syndrome and digital burnout. In *Conference on Grey Literature: Publishing Grey Literature in the Digital Century*. Available online: https://www.researchgate.net/publication/368685726_Information_Fatigue_Syndrome_and_Digital_Burnout
- Scholze, A., & Hecker, A. (2023). Digital job demands and resources: Digitization in the context of the job demands-resources model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(16), 6581. <https://doi.org/10.3390/ijerph20166581>
- Sert, H., Taskin Yilmaz, F., Karakoc Kumsar, A., & Aygin, D. (2019). Effect of technology addiction on academic success and fatigue among Turkish university students. *Fatigue: Biomedicine, Health & Behavior*, 7(1), 41–51. <https://doi.org/10.1080/21641846.2019.1585598>
- Shao, C., Hui, P. M., Wang, L., Jiang, X., Flammini, A., Menczer, F., & Ciampaglia, G. L. (2018). Anatomy of an online misinformation network. *PloS One*, 13(4), e0196087. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0196087>
- Silva, H. M. (2025). The reconfiguration of social bonds in the digital age: Virtual connections vs. face-to-face relationships. *Nature Anthropology*, 3(1), 10003. <https://doi.org/10.70322/natanthropol.2025.10003>
- Singun, A. J. (2025). Unveiling the barriers to digital transformation in higher education institutions: A systematic literature review. *Discover Education*, 4(1), 37. <https://doi.org/10.1007/s44217-025-00430-9>
- Skumanich, A., & Kim, H. K. (2024). Modes of analyzing disinformation narratives with AI/ML to assist in mitigating the weaponization of social media. In *Workshop Proceedings of the 18th International AAAI Conference on Web and Social Media*.
- Sovacool, B. K., Ali, S. H., Bazilian, M., Radley, B., Nemery, B., Okatz, J., & Mulvaney, D. (2020). Sustainable minerals and metals for a low-carbon future. *Science*, 367(6473), 30–33. <https://doi.org/10.1126/science.aaz6003>
- Stana, R., & Nicolajsen, H. W. (2022). If digitalization is the answer, then what was the question? A case study of how technostress is made. *Selected Papers of the IRIS*, 13, 80–92. <https://aisel.aisnet.org/iris2022/7>
- Supriyadi, T., Sulistiasih, S., Rahmi, K. H., et al. (2025). The impact of digital fatigue on employee productivity and well-being: A scoping literature review. *Environment and Social Psychology*, 10(2), 3420. <https://doi.org/10.59429/esp.v10i2.3420>
- Tan, K. L., Chi, C. H., & Lam, K. Y. (2023). Survey on digital sovereignty and identity: From digitization to digitalization. *ACM Computing Surveys*, 56(3), 1–36. <https://doi.org/10.1145/3616400>
- Tayiz, V., Vangölü, M. S., Özok, H. İ., & Tanhan, F. (2025). Concept of digital well-being. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 17(4), 673–686. <https://doi.org/10.18863/pgy.1544897>

- Tei, S., Fujino, J., & Murai, T. (2025). Navigating the self online. *Frontiers in Psychology*, 16, 1499039. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1499039>
- Thibaud, E. (2025). Reflections on techno-solutionism in education: Manifestations and causes. *Educational Philosophy and Theory*, 1–12. <https://doi.org/10.1080/00131857.2025.2528852>
- Trittin-Ulbrich, H., Scherer, A. G., Munro, I., & Whelan, G. (2021). Exploring the dark and unexpected sides of digitalization: Toward a critical agenda. *Organization*, 28(1), 8–25. <https://doi.org/10.1177/1350508420968184>
- Tucker, J. A., Guess, A., Barberá, P., Vaccari, C., Siegel, A., Sanovich, S., Stukal, D., & Nyhan, B. (2018). Social media, political polarization, and political disinformation: A review of the scientific literature [Preprint]. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3144139>
- UNESCO. (2005). *Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions*.
- Véliz, C. (2020). *Privacy is power: Why and how you should take back control of your data*. Bantam Press.
- Vaghefi, I., Lapointe, L., & Boudreau-Pinsonneault, C. (2017). A typology of user liability to IT addiction. *Information Systems Journal*, 27(2), 125–169.
- Vanden Abeele, M. M. (2021). Digital wellbeing as a dynamic construct. *Communication Theory*, 31, 932–955.
- Vendramin, N., & Nardelli, G. (2020, October). Virtual work challenges experienced by knowledge workers in organizations undergoing digitalization. Paper presented at *Transdisciplinary Workplace Research Conference 2020*, Frankfurt, Hesse, Germany. Retrieved from <https://findit.dtu.dk/en/catalog/607da915d9001d013e3badd4>
- Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, 122, 889–901.
- Voegtlin, C., & Scherer, A. G. (2017). Responsible innovation and the innovation of responsibility: Governing sustainable development in a globalized world. *Journal of Business Ethics*, 143(2), 227–243.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
- Waldron, P. (2023, April 13). One-size-fits-all content moderation fails the Global South. *Cornell Chronicle*. Retrieved from <https://news.cornell.edu/stories/2023/04/one-size-fits-all-content-moderation-fails-global-south>
- West, S. M. (2019). Data capitalism: Redefining the logics of surveillance and privacy. *Business & Society*, 58(1), 20–41. <https://doi.org/10.1177/0007650317718185>
- Wood, A. J. (2021). *Algorithmic management consequences for work organisation and working conditions* (JRC Working Papers Series on Labour, Education and Technology, No. 2021/07). European Commission, Joint Research Centre (JRC). <https://hdl.handle.net/10419/233886>
- Xianghan, Z., & Zhengwei, L. (2025). Research on the impact of algorithmic management on employee work behavior in platform enterprises. *Journal of Economics and Management Sciences*, 8(2), 99–105. <https://doi.org/10.30560/jems.v8n2p99>
- Young, D. (2019). Digital cultures and indigenous knowledge systems. *Media, Culture & Society*, 41(4), 531–549.
- Zamani, E. D., & Rousaki, A. (2024). Reconsidering government digital strategies within the context of digital inequalities: The case of the UK Digital Strategy. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1–14. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03921-6>
- Zeike, S., Choi, K. E., Lindert, L., & Pfaff, H. (2019). Managers' well-being in the digital era: Is it associated with perceived choice overload and pressure from digitalization? An exploratory study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(10), 1746. <https://doi.org/10.3390/ijerph16101746>
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs.